

Приказ

Другачији поглед на фолклорне и фолклору блиске феномене у слојевима културе

Данијела Поповић Николић, *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе*. Ниш: Филозофски факултет, 2022, 215 стр.

У издању Филозофског факултета у Нишу недавно се појавила монографија Данијеле Поповић Николић *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе*. Данијела Поповић Николић већ је афирмисан истраживач у области теоријских, поетичких и теренских истраживања фолклора, ауторка монографија *Реч по народу* (2010) и *Други свет* (2016).

Поднослов монографије – *Фолклор у слојевима културе* можда ће читаоца који се ослања на прву асоцијацију и утисак навести на погрешан траг. Сходно професионалним компетенцијама ауторке, логично је очекивање да ће бити речи о фолклору у слојевима тзв. уметничке књижевности, о још једној у низу књига која се бави поменути проблемима. Но, није реч о томе, или, прецизније, не само о томе. Наиме, у истраживањима које је у монографији представила др Данијела Поповић Николић храбро се окренула теми о којој ни у српској науци о књижевности ни у српској фолклористици до сада готово да није било помена. Реч је, пре свега, о стваралаштву из домена тзв. *наивне литературе*, при чему је пажња посвећена и нешто другачијим облицима стварања на порозној граници усменог и писаног, елитног и донекле невидљивог, те, коначно, и фолклору у изабраним текстовима класика српске уметничке литературе. Имајући на уму хетерогеност феномена које ауторка истраживањем обухвата (књижевне (и, шире, културне) појаве, које су са једне стране прилично блиске, а са друге, у одређеним аспектима – посве различите), решење композиције и структуре монографије очигледан су плод дуготрајних промишљања. Премда појединачни шири аналитички сегменти нису графички раздвојени на посебно именоване тематске целине, сасвим је оправдано говорити о постојању три велика тематско-проблемска блока, који се један на

други логично надовезују. Ипак, границе између поменутих блокова су сасвим тешко ухватљиве, те је стога ауторка с правом избегла недвосмислену и наметљиву сегментацију, остављајући читаоцима могућност да о релацијама и границама између феномена који су предмет анализе успоставе сопствени став.

Први (и најобимнији) тематски блок посвећен је феномену *наивне књижевности / литературе / стваралаштва*. Реч је, наиме, о оном типу текстова који су до сада били сасвим маргинализовани у истраживањима, будући да у оквире проучавања књижевности нису ушли примарно због чињенице да су у естетском смислу тешко уклопиви у стандарде које поставља уметничка књижевност из оквира тзв. елитне културе (и које су, додатно, креирали и креирају интерпретатори овог типа уметничког стваралаштва). Потом, наивна литература маргинализована је и услед њене реално рубне позиције у култури уопште, а та рубна позиција тиче се и њених аутора (неретко стваралаца који пишу за сасвим узак круг, различитог степена образовања, те и донекле различитих поетика, како Поповић Николић на конкретним примерима и показује). Коначно, наивна књижевност, премда је неким својим карактеристикама блиска фолклорним феноменима (неретко присуство фолклорних мотива, функционисање у малој заједници, некада усменост извођења и сл.), готово је потпуно остала изван обзорја интересовања фолклориста. Разлози оване су, опет, вишеструки: од концептуализације фолклора као искључиво усменог, алитерарног, руралног и колективног феномена, а реч је о парадигми која је до недавно била неоспорно доминантна у српској фолклористици, до естетике наивне књижевности која је у великој мери другачија од оних естетских представа какве се неретко заснивају на фаворизовању антологијских текстова народне књижевности, не остављајући много простора за прихватање и поимање другачијег. Ипак, управо то другачије поседује специфичну лепоту, а у заједници у којој функционише несумњиво остварује функције блиске и тзв. уметничкој, ауторској литератури, и фолклору. Промене теоријско-методолошких парадигми у европској фолклористици омогућиле су да се и овај слој стварања инкорпорира у озбиљна фолклористичка проучавања. Остављајући овом приликом по страни сложено питање историје концептуализација фолклора, скрећем пажњу на овакве тенденције у руској фолклористици, будући да се Данијела Поповић Николић ослања управо на ту линију теоријско-методолошких и терминолошких иновација. Окретање руским теоретичарима наивне литературе и постфолклора сасвим је оправдано, будући да је реч о грађи и феноменима који су изразито блиски онима који су предмет анализе у овој монографији. Реч је, пре свега, о кључним, данас већ и класичним, текстовима Сергеја Некљудова и Михаила Лурјеа, те Ане Минаеве, Наталије Козлове и др.

Ипак, упркос примарној ослоњености на поменуте теоретичаре, Данијела Поповић Николић осетила је потребу да укаже на сопствене претходнике у српским оквирима, коју је на најбољи начин и реализовала у студији која монографију отвара – *О орфејском и ином: наива у истраживањима Драгише Витошевића*. Студиозним приступом проучавању рада овог великог историчара књижевности ауторка показује и његов слух за појаве које излазе из оквира високе уметничке литературе, указујући на чињеницу да су његови ставови и судови о тзв. „самоуки“ песницима (најчешће имплицитно изнесени и расути у различитим текстовима) сасвим блиски теоријским концептуализацијама које ће се у европским оквирима појавити и бити широко прихваћене тек неколико деценија касније (неуједначеност текстова у погледу стила, жанровског система, садржине, естетике, спајање елемената традицијске културе и модела преузетих из писане књижевности, сагледавање овог стваралаштва као интегралног и легитимног дела (сеоске) културе).

Материјал на ком се у овом сегменту монографије спроводе анализе чини лична и архивска теренска грађа прикупљена методом интервјуа и фото-документовања опуса песника и(ли) расположива штампана и рукописна грађа неких аутора. У првом случају ауторка је на располагању имала и конкретне разговоре са ауторима наивног песништва, незаобилазно и драгоцено сведочанство о ауторрецепцији стваралачког поступка, односу према сопственим делима, интенцијама у погледу рецепције, који неретко много казују и о рецепцији самој. У другом случају пак изостанак могућности директног дијалога са аутором надомештен је обимом и разноврсношћу писане заоставштине, која се показала погодном за различите аналитичке захвате.

Поглавља која чине први тематски блок организована су према сличним методолошким принципима, уједињујући пажљиве и примерима илустроване анализе текстова, нудећи широки увид у различите кругове контекстуалних оквира. Стваралачки опуси наивних песника посматрају се, дакле, као интегрални део комплексног система културе (од локалне ка широј). Два поглавља посвећена су жанровски разуђеном и изузетно богатом опусу Симе Жикића (*Књижевна наива Симе Жикића – продукција без рецепције, реактуелизација и пострецепција* и *Русија и руско као страно, не и туђе: записи Симе Жикића*), свештеника из Књажевца. Премда се његово стваралаштво одликовало рукописним статусом и готово потпуним изостанком трансмисије, чињеница да је од 2011. до 2015. објављена целокупна рукописна заоставштина (до тада у власништву потомака) и припремљена изложба ликовних остварења поставила је пред истраживача специфичан изазов – сагледавање рецепције у овом, сасвим новом и измењеном контексту. У студији која следи Жи-

кићева дела осмотрена су из сасвим другачије, имаголошке, перспективе. Специфичан фокус поседује студија *Са позиција књижевне и социјалне маргине: наивац у избеглиштву*, утемељена на грађи прикупљеној током теренских истраживања расељених лица са Косова и Метохије, конкретно, на материјалу који је понудио разговор са саговорником из села Пестова, у који је инкорпорирано и неколико његових ауторских остварења. Осим посматрања текстова и њихове функције у контексту живота у избеглиштву, нарочита вредност овог поглавља огледа се и у приложеном теренском материјалу (текстови песама и транскрипти релевантних сегмената разговора презентовани на адекватан начин, према принципима савремене фолклористике и антропологије). Стваралаштво Дамњана Крстића из Врбице осветљено је у поглављу *Свест о фолклору и статус фолклорне матрице у стваралаштву Дамњана Крстића из Врбице*. Уз анализу проблема сугерисаних насловом, ауторка нуди и методолошка промишљања о теренском раду, нарочито у вези са питањима сензибилности истраживача и отворености према темама које нису задате претходно припремљеним упитницима.

Поглавља која следе (*Наивни стваралац и постфолклор и Партизанске теме у постфолклорној епској хроници: певачи протје Драгутина М. Ђорђевића*) усмерена су на вишеструко сложене проблеме. Наиме, реч је, са једностране, остваралаштву које указује на комплексност релација и тешкоће успостављања јасних дистинкција (укључујући и терминолошке) на нивоу *наивно стваралаштво / постфолклор*. Потом, у питању је стваралаштво у вези са Народноослободилачком борбом и Револуцијом, чија се позиција у проучавањима од послератног периода до актуелног тренутка кретала од неоромантичарски интонираних, донекле и идеологизованих, интерпретација до оспоравања и потискивања, сходно променама у историјском, политичком и идеолошком контексту. Изузетно владање широком литературом из различитих области и увид у веома обимну грађу омогућили су ауторки да успешно превазиђе замке и странпутице, те да понуди анализе које ће хроничарске епске песме са југа Србије представити у новом светлу. Сегмент монографије окренут рубним књижевно-фолклорним феноменима окончава се поглављем *Путем славе Јована Маговчевића на граници између усмене и писане књижевности*.

Завршно поглавље монографије „*Олујаци*“ *Иве Андрића – преображавање традиције и усменокњижевног модела* окренуто је проблемима функције фолклора у елитној култури. Данијела Поповић Николић у овом Андрићевом делу препознаје традиционалне представе о оностраном (детаљи у карактеризацији ликова, концептуализација простора и времена и сл.), трансформисане, разуме се, у складу са специфичности-

ма индивидуалне поетике ствараоца, те се посебно бави и фолклорним моделом *удаје на далеко*.

Важну допуну монографији даје прегледно урађен индекс појмова, који ће, несумњиво, заинтересованом читаоцу понудити могућности специфичних начина кретања кроз текст. О ширини истраживачког захвата сведочи, коначно, и обимна библиографија, која обухвата студије из низа хуманистичких дисциплина на различитим језицима.

Циљеве истраживања Данијела Поповић Николић дефинисала је у *Уводу*, а они су се, како каже, тицали потребе да се „појава унутар пост-фолклорних тенденција макар привремено врати у фокус истраживача, макар елементарним увидима у њено постојање и функционисање, како би се подстакла систематска, интердисциплинарна истраживања и допринело комплетнијем увиду и бољем познавању ове књижевне појаве“ (Поповић Николић 2022: 9). Ипак, резултати овако скромно најављеног задатка у монографији су вишеструко надмашени. Књига *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе* без сумње ће представљати важан и незаобилазан темељ и путоказ за будућа фолклористичка проучавања (и не само она најуже усмерена на феномене наивне литературе и њима блиске појаве).

Смиљана Ђорђевић Белић /Smiljana Đorđević Belić
Институт за књижевност и уметност, Београд/
Institute for Literature and Art, Belgrade
E-mail: smiljana78@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-8211-5108>

Примљено/Received: 21. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 22. 11. 2023.